

תוכן העניינים

מבוא

7

א. חיבור הספר 7

ב. הספר: מבנה ותוכן 11

ג. עם התרגום 31

35

פתח־דבר

37

חקירות פילוסופיות

מבוא

א. חיבור הספר

הספר חקירות פילוסופיות לא יצא לאור בימי חייו של ויטגנשטיין, אלא רק ב-1953, שנתיים לאחר מותו. עם זאת, להבדיל מהמספר הרב של ספרים שהוצאו לאור מן העיזבון על-ידי יורשיו הספרותיים של ויטגנשטיין (אליזבת אנסקומב, ראש ריס והנריק פון רייט), עסק ויטגנשטיין רבות בהתקנת כתב-היד של חקירות פילוסופיות לדפוס, התכוון להגישו למו"ל, ואף האמין שיזכה לראותו כספר. יעידו על כך דבריו ב"פתח דבר", שנחתם ב-1945, לאחר יותר מתריסר טיוטות וגרסאות. מכל-מקום, העובדה שהספר לא יצא לאור עוד בחייו של ויטגנשטיין איננה תולדה של נסיבות שמחוץ לשליטתו. תוך כדי ההתקנה — שאמורה היתה להיות הסופית — של כתב-היד, במשך שנת 1945, נתקף ויטגנשטיין דכדוך עמוק. לדכדוך זה תרמו ללא ספק הספקות הכבדים שכרסמו בקרבו באשר לספר עצמו, כמו גם שכנועו הקודר שהספר יובן שלא כהלכה, בייחוד על-ידי פילוסופים אקדמיים מקצועיים; וגם חרדות אפוקליפטיות הקשורות ב"חשכת הימים" של דמדומי מלחמת העולם השנייה ובאמונתו שמלחמת עולם נוספת עומדת בשער. בסופו של דבר לא מסר ויטגנשטיין את הספר למו"ל. עם זאת, בשנותיו האחרונות הרבה ויטגנשטיין לדבר על "ספרו" ואף הקדיש זמן רב לעבור על כל פסקאותיו, אחת לאחת, עם כמה מידידיו-תלמידיו הקרובים, תוך כוונה מפורשת שכאשר ימות לא ייוותר הספר סתום ובלתי-מפוענח.

ההערות שקובצו ב-693 הסעיפים של חקירות פילוסופיות נרשמו בפרק זמן של שש-עשרה שנים (1929-1945). שיטת עבודתו של ויטגנשטיין ראויה לציון מיוחד. תמיד ליוו אותו מחברות קטנות שבהן נהג לרשום את "הערותיו". מדי פעם בפעם היה מעבד ומעתיק מבחר מהן לכרכי כתב-יד גדולים. בנקודות מסוימות בחייו אזור ויטגנשטיין עוז, ובתהליך מתיש של ברירה קפדנית, תוך שינויי סדר ונוסח, הכתיב גרסה לכתבנית. לאחר-מכן עבר נוסח מודפס זה שוב תהליך של עריכה-מחדש, גזירות והדבקות, השמטות ותוספות — וחוזר חלילה.

אנינות דעת קיצונית זו לא אפשרה לשום כתב-יד להגיע לכלל נוסח כָּשֶׁל ומותקן לדפוס. (יוצא מכלל זה ספר אחד — מאמר לוגי-פילוסופי, שנכתב בשנות מלחמת העולם הראשונה ויצא לאור בשנת 1922; ועוד מאמר יחיד.)

על יורשיו הספרותיים של ויטגנשטיין הוטלה אפוא מלאכת הוצאתו לאור של העיזבון — מלאכה מסובכת שגם כיום, לאחר 14 ספרים ויותר מארבעים שנים שחלפו מיום מותו של ויטגנשטיין, עדיין לא הושלמה.

בשנת 1929 שב ויטגנשטיין לקיימברידג', ולפילוסופיה, לאחר 15 שנות היעדרות. שנות היעדרות אלה כללו את השנים שבהן שירת כקצין בצבא האוסטרי במלחמת העולם הראשונה (1914-1919); שימש מורה כפרי באלפים האוסטריים (1921-1926); חכנן, יחד עם ידידו האדריכל פאול אנגלמן, את בית אחותו גרטל בווינה; התאהב באישה, ככל הידוע בפעם היחידה בחייו; והביא לידי הוצאתו לאור של מאמר לוגי-פילוסופי.

השלב הראשון בהתפתחות המורכבת של הספר שלפנינו מתחיל אפוא ב-1929, ומסתיים ב-1938. בקיץ 1938 התקין ויטגנשטיין לדפוס כתב-יד שנכתב בעיקרו שנה קודם לכן, בעת שהותו בבקתת הרים מבודדת בנורכגיה. זוהי הגרסה המוקדמת ביותר של חקירות פילוסופיות, והיא חופפת פחות או יותר את 188-189 בנוסח שלפנינו, כלומר, כרבע מהספר. זהו החלק היחיד של חקירות פילוסופיות — ולמעשה של כל עבודתו המאוחרת — שדעתו של ויטגנשטיין היתה נוחה ממנו, ושאותו לא ניסה בעתיד לשנות, לתקן או לארגן מחדש.

נקודת המוצא לספר היא פסקה מהוידויים של אוגוסטינוס, המציגה תפיסה קדם-פילוסופית של לימוד לשון-אם. בתפיסה זו טמונות כל המלכודות שהפילוסופים — לדעת ויטגנשטיין — נופלים לתוכן ואשר מהן הוא ינסה לחלצם. כבר בנקודה זו יש לשים לב לכך שבקטע המצוטט אין אוגוסטינוס מפתח תיאוריה לשונית אלא מוסר תיאור, פורש תמונה. מבחינה זו ראוי לחקירות פילוסופיות להיפתח בפסקה אוגוסטינית זאת: הרעיון המוביל של ויטגנשטיין הוא שכל התיאוריות הפילוסופיות מעוגנות בתמונות שגויות ("נמצאנו כלואים בתמונה" — 115§). את מושג התמונה של ויטגנשטיין יש להבין כמערכת ייצוג של המציאות. ויטגנשטיין אינו סבור שניתן להשתחרר מתמונות לחלוטין, אלא שיש להכיר בהן, להכיר אותן ולהחליש את אחיזתן. עיקר המאמץ שלו מופנה לעקירתן של התמונות הגורמות לאשליות פילוסופיות, וזאת על-ידי המרתן בתמונות — לא בתיאוריות — אחרות. אין צורך לשכנע ולהשתכנע בכך שהתמונה האחרת היא ה"נכונה": התראפיה הפילוסופית מושגת כתוצאה מכך שנוכחים בעצם אפשרות קיומה של תמונה חלופית.

ישנו מובן נוסף, עמוק יותר, שבו ראוי הספר שלפנינו להיפתח בקטע מוידויי אוגוסטינוס. לדידו של ויטגנשטיין, שהעריך את אוגוסטינוס, כל פילוסופיה, אם היא רצינית וכנה, מתחילה בוידוי. וכמו אוגוסטינוס ניהל גם ויטגנשטיין

כל חייו מאבק עיקש, מאבק של מפסידים, נגד חטא הגאווה, מתוך חתירה להגיע למצב של טהרה ושל שלמות.

בתמונה האוגוסטינית משוקעת התפיסה המוטעית בדבר אופֵן של מלים כשמות ושל משפטים כתיאורים. תפיסה זו מולידה מיתוסים, שיש לנפצם, אודות היחס בין הלשון לעולם. תפיסה זו היא מקור האשליות שלפיהן הדקדוק משקף את מבנה העולם, וההגדרה המצביעה מתווכת בין השפה והמציאות. נושאים אלה, כמו גם נושאים פרוטים המתפצלים מהם – מהותו של יחס מתן-השם, האם קיימים שמות פרטיים מבחינה לוגית, "הצורה הכללית של המשפט", קביעות המובן, ועוד – הם במוקד הדיון בחלק הראשון של חקירות פילוסופיות. ואולם ברקע הדברים מצוי הפיגום המשולש של מושגי המשמעות, ההבנה וההסבר: שְלֵשָה מושגית זו מספקת את המפתח לחקירה הפילוסופית של טבע הייצוג הלשוני. וכחוט השני מושחל בסעיפיו של החלק הראשון המכשיר המתודולוגי המרכזי של משחק-הלשון.

החל מהסעיפים הצוננים-כביכול של החלק הראשון אין לטעות בלהט הפילוסופי המשוקע בדברים. זהו להט הניזון מתפיסתו הרדיקלית של ויטגנשטיין את ייעודה של הפילוסופיה כמנתצת אלילים, כאנטי-מדענית וכאנטי-יאורטית ("פילוסופיה נגאטיבה"); וכן מהחשיבות שהוא מייחס להבנה הפילוסופית המושגת מתוקף "ראיית קשרים" ומתוקף "השוואות מאירות עיניים" – בניגוד להבנה המושגת על-ידי הסברים סיבתיים במדע. בסתיו 1938 הגיש ויטגנשטיין את כתב-היד להוצאה האקדמית של אוניברסיטת קיימברידג', וזה אושר על-ידה. כחודש לאחר-מכן גברו עליו ספקותיו והיסוסיו, הוא ביטל את ההתקשרות והתוכנית הוקפאה. בשולי הדברים מעניין לציין שאחת הסיבות שתרמו להקפאה זו היתה אי-שביעות רצונו של ויטגנשטיין מתרגום כתב-היד לאנגלית, תרגום שעליו שקד תלמידו וידידו ריס. ואמנם, אין להתעלם מהאתגר שמציב הטקסט של ויטגנשטיין בפני מתרגמיו: לא משום היותו כתוב בגרמנית "קשה" (במובן שבו מקשה היגל, למשל, על מתרגמיו), אלא מכיוון שיש בשפתו של ויטגנשטיין שילוב ייחודי של שפת הדיבור עם שפה מדויקת בתכלית, שילוב שיש בו מנוקדנותו של המדען ומרגישותו של המשורר גם יחד.

הרובד השני של חקירות פילוסופיות נמשך מסוף 1938 ומסתיים עם כתיבת ה"פתח דבר" בראשית 1945. הוא משתרע על-פני שנות המלחמה, ועיקרו בא לידי ביטוי ב-189§-421, סעיפים העוסקים בנושא הציות לכללים ובטיעוני השפה הפרטית. זהו לב הספר, ומקובל לראותו כפסגה שרק כיבושה עשוי לאפשר ראייה נכונה של מכלול הפילוסופיה של ויטגנשטיין.

בשלב זה היה ויטגנשטיין סבור עדיין שעיסוקו האינטנסיבי במושג של למלא אחר כלל (כמו: להמשיך את הסדרה החשבונית שהכלל שלה הוא "2+") — נושא שהעסיקו מזה שנים רבות — מהווה מבוא להערות שהיה בדעתו לפתח בתחום הפילוסופיה של המתמטיקה. ואולם, כבר משנות השלושים המוקדמות התאפיינו הרצאותיו והערות היומן שלו במעברים תכופים, רצוא ושוב, בין הפילוסופיה של המתמטיקה לפילוסופיה של הפסיכולוגיה, תוך שימוש בבעיות ובדוגמאות מהתחום האחד כאנלוגיות הבאות להאיר את התחום האחר. מכל-מקום, בקיץ 1944 חל המפנה החד-כיווני והסופי אל הפילוסופיה של הפסיכולוגיה. מכאן ואילך עסק ויטגנשטיין בארגון ובארגון-מחדש, בשינוי ובתיקון של הערותיו אודות המושגים הפסיכולוגיים, ושוב לא חזר עוד לנסות ולעבד את החומרים של הפילוסופיה של המתמטיקה ולהתקנים לדפוס. על שאלתו של ריס, שהביע דאגה לגורל עבודתו על יסודות המתמטיקה, השיב ויטגנשטיין: "אה, מישוהו אחר יוכל לעשות זאת." עם זאת, ב"פתח דבר" מזכיר ויטגנשטיין את יסודות המתמטיקה בין הנושאים שבהם עוסק הספר.

השלב השלישי והאחרון של כתיבת הספר, שבו התוספו, באופן גס, §422–693, הוא תוצר של תקופה של יאוש בשנים 1945–1946, כאשר ויטגנשטיין כבר ידע שהוא עצמו לא יהיה מסוגל להוציא גרסה מתוקנת מתחת ידיו. זוהי גם התקופה שבה הגיע לשיא מיאוסו ממשרתו כפרופסור באוניברסיטת קיימברידג' ("הג'וב האבסורדי של פרופסור לפילוסופיה: זהו סוג של מוות בחיים"). חלק אחרון זה מתבסס אף הוא על כתבי-יד משנות השלושים המוקדמות ואילך, ועוסק בעיקרו בהרחבת החקירות אודות המושגים הפסיכולוגיים, כמו תודעה, אינטנציונליות, האני, דמיון, חשיבה, אמונה, ציפייה ורצון.

אשר למה שמופיע במהדורות באנגלית של חקירות פילוסופיות כ"חלק ב" — אין כל עדות חיצונית לכוונתו של ויטגנשטיין לצרף חלק זה לספרו ואין כל עדות פנימית המחייבת את צירופו של החומר הכלול בו לחלק הראשון. ההחלטה על החלק השני היתה של עורכי המהדורה האנגלית, אנסקומב וריס. "חלק ב" איננו נכלל בתרגום העברי.